KITBA U KITTIEBA TAL-MALTI

Ta' Anton Agius Muscat

Il-kitba letterarja mogħdija ta' żmien? Il-kittieba jaħlu ħinhom meta jmiddu għonqhom għal xogħol letterarju? Wara kollox, hemm rabta siewja bejn il-kittieb u l-qarrej?

Qatt staqsejt lilek innifsek mistoqsijiet bħal dawn? Nittama twieġeb 'iva': aktar u aktar jekk tħossok miġbud tħażżeż minn jeddek fuq biċċa karta dawk il-ħsibijiet li jolqtuk. Jekk tintafa' tikteb mingħajr ma taf għalxiex, ma tistax toħloq xogħol tajjeb. Ebda mgħallem ta' sengħtu ma jista' jaħdem biċċa xogħol jekk ma jifhimx sewwa xi jrid jaħdem. Barra li jrid ikun jaf jaħkem f'idu l-ewwelnett il-għodda, fuq kollox irid ikun jaf joħloq biha. L-imgħallem jaf joħloq. Hekk ukoll fil-kitba: biex il-kittieb jista' jissejjaħ mgħallem tal-arti tiegħu, jeħtieġlu jkun jaf isawwar u jagħġen kitba ħajja.

Nistħajlek tgħid, dan minn awl id-dinja. Hekk hu. U għax hu hekk jeħtieġ li niftakruh u nħaddmu l-ewlieni fl-arti. Daqqiet, fil-ġiri ta' jum wara l-ieħor, inħażżu kelma wara oħra, nimlew karti sħaħ bil-kitba, nitgħakksu bix-xogħol, u meta niltwew 'il fuq biex inserrħu daharna u naraw ix-xogħol kif inhu ħiereġ, nintebħu li xtaqnieh aħjar. Xieraq li minn żmien għal żmien induru dawra magħna nfusna. Hekk ukoll fil-kitba: trid tieqaf u tistaqsi lilek innifsek x'wettaqt u x'fi ħsiebek twettaq.

Il-kittieb ma għandux joqgħod jistenna 'l ħaddieħor igħarbel l-arti tiegħu. Dmiru jiżen sengħtu. Tabilħaqq il-kritiku qiegħed hemm, minn qaddisu, biex juri fehemtu, u jekk ikun jaf is-sengħa tal-kitba, jagħraf inaqqi s-sifa mill-qalba. B'danakollu, hu dmir ewlieni tal-kittieb iqejjes kitbietu. U jekk dan id-dmir ma jaqdihx, ma jistax irodd xogħol siewi kif titlob is-sengħa. Kull kittieb għandu jgħaddi għarbiel ix-xogħol letterarju li jħażżeż minn żmien għal żmien.

Ma nistax inniżżilha illi fejn qed tinbena letteratura, bħal dik tal-Malti, mela għandna nibqgħu nħallu kollox igħodd. Għalkemm minnu nnifsu ż-żmien igħarbel u jnaqqi l-qamħa mill-irfus, b'danakollu ma jistax ikun nibqgħu nħallu f'idejn il-mogħdija taż-żmien. Jeħtieġ li l-kittieba, wisq iżjed ta' għada, iżommu quddiem għajnejhom illi l-kitba mhix tħarbix ta' kliem. Is-sengħa mill-kittieba titlob bil-wisq aktar minn hekk. Titlob l-imgħallem: l-artist. Għax il-kittieba ta' għada jridu jibnu fuq dak ta' qabilhom, ikollna nagħtu titwila madwarna u naraw fejn ninsabu.

Qabel xejn, jeħtieġ ma nitqarrqux. Ma nagħmlux bħal dak l-iblah illi biex mingħalih juri kemm jaf, iwarrab jew jiddarras mix-xogħol letterarju Malti għax jorbot is-siwi ta' letteratura mal-kobor tal-medda ta' art fejn twieldu u għexu l-kittieba. Agħar u agħar jagħmel dak li jwarrab il-letteratura Maltija għax jidhirlu l-kittieb Malti ma jistax joħloq letteratura bi Lsien Malti. Jekk infixklu 'l-kittieba Maltin billi nqabbżu fin-nofs kwistjonijiet politiċi, u nħalltu l-arti tal-kitba ma' fehmiet politiċi, ma naslu mkien.

Il-kittieb serju jkun l-ewwel wieħed li jisma' kif jaħsibha min jaf x' tiżen l-arti letterarja. Kittieb minn qaddisu ma jibżax mill-kritika. Jekk din tkun tajba, tirqem ix-xogħol tal-kittieb; jekk tkun dgħajfa jew fqira, ma tistax ittellef fit-tisħiħ tal-kitba, għalkemm tista' ttlef is-sabar tal-kittieb. Kittieb minn egħruqu jmissu jkun jaf x'jiżen ix-xogħol li jkun ta lil-letteratura ta' pajjiżu, u għandu jagħraf ifisser għaliex ħoloq dik il-għamla ta' kitba. F'kelma waħda jrid ikun jifhem tabilħaqq għaliex kiteb dak li kiteb. Jekk ma jagħrafx lilu nnifsu għax ma jifhimx lilu nnifsu, jintemm. Għalhekk jeħtieġlu l-kittieb isus fuqu nnifsu. Irid jilqa' lilu nnifsu min-nassa li jħalli idu tħażżeż ittri u tibni munzelli ta' kliem mingħajr ma l-qalb u l-moħħ imexxulu idu fi triqtha. Hawn hi l-ħsara ta' kittieb li jrid jibni kitba mingħajr sies.

Is-sies ta' kull kitba letterarja ssibha fir-ruħ li tgħajjixha. Jekk fl-arti letterarja tfittex u ma ssib xejn, qalbek tingħafas u titħassar ix-xogħol li tar mar-riħ. Ir-ruħ tal-kitba letterarja hu l-bniedem innifsu. Meta l-kittieb jikteb, jagħti lilu nnifsu. Il-kitba u l-awtur huma wieħed, ladarba l-arti toħroġ mill-ġewwieni ta' ruħu. Talanqas hekk tistennieh il-kittieb li ma jridx iqarraq bih innifsu jew b'senegħtu.

Dak il-kittieb qalbu mħeġġa u dehnu mixgħul bi ħsibijiet li jqanqlulu l-ġewwieni ta' ruħu biex ifisser lilu nnifsu f'kitba letterarja, iżda b'danakollu jistor kollox f'għamla barranija taħbilu u ttaffilu l-qawwa ta' ħsibijietu sabiex ma jagħrfux xi jġiegħlu jfiehem ruħu ma' għajru, ma jagħmilx għajr joħnoq lil ruħu nfisha li tgħajjixlu l-egħruq tal-arti tiegħu. Fi kliem ieħor, ma jistax ikun li kittieb jagħni kitbietu bil-ħajja, jekk jaħrab middinja li jgħix fiha. Anqas ma jista' kittieb iqis lilu nnifsu mwaħħad mal-ħajja kulturali ta' pajjiżu, jekk l-arti tiegħu joħroġha 'l barra mid-dawra tal-ħajja li fiha jgħix. Biex igħajjex, jeħtieġlu hu nnifsu jitgħajjex mill-ħajja li ta' kuljum jerda' minnha. Jew jifhem jew ma jifhimx il-ħajja madwaru. Jekk jifhimha: jew jilqagħha jew ibarriha, u b'senegħtu jġiegħel min iħoss qawwietu fil-kultura ta' pajjiżu; jekk ma jifhimhiex: irodd kliem u kliem biss, fid-deher ħajjin, fis-sew mejtin.

Għalhekk nixtieq nara iżjed xogħol letterarju Malti magħġun mir-radda

tal-ħajja ta' kuljum. S'issa bosta kittieba Maltin inħosshom ħarbu mill-ħajja ta' madwarhom – dik il-ħajja li għax imissuha u jtegħmuha, imisshom jifhmu – u ntefgħu biex iqallbu fil-ktieb ta' ġrajjiet mgħoddija. Qajla nista' nifhem lil dak il-kittieb illi waqt li d-dinja li jaf, iwarrabha, hu jagħmel minn kollox biex jirxoxta l-imgħoddi, dik il-għamla ta' ħajja li qatt ma jista' jkun jifhem sew jew jidħol fil-ġewwieni tagħha, ladarba qatt ma għexha jew tegħemha. Il-kittieb imissu jkun jaf jiżen qabel kollox il-ħajja li qed igħix, dik il-għamla ta' ħajja li tferraħ, tnikket, tgħakkes, terfa', tgħajjex, tifni, lilu u 'l għajru. Jekk ma jafx iqisha u jiżinha, qajla tistennieh sa joħroġ mgħallem tabilħaqq ta' dik li qatt ma għex.

Il-kittieba żgħażagħ Maltin imisshom iduru dawra magħhom infushom qabel ma jitħajru jagħtu titwila lejn il-ġrajjiet tal-imgħoddi. Bosta kittieba tal-Malti tħajru jmiddu għonqhom għar-rumanz u ħafna minnhom senslu l-qafas ta' ħsibijiet fuq xi ġrajja ta' żminijiet mgħoddija. Niftiehmu: ir-rumanz storiku jitlob sengħa daqs kull xogħol letterarju ieħor, u ma nixtiqekx taħseb illi r-rumanz storiku ma għandux is-siwi tiegħu fil-letteratura. Kellu u jibqa' jkollu. Biss, meta l-kittieba Maltin bi ħġarhom waqgħu u għadhom jaqgħu fuq ir-rumanz storiku biex ifissru ruħhom, aktarx hemm xi ħaġa fin-nofs: jew li tfisser dan kollu jew li qed tfixkel il-kittieb. Tistenna l-kittieb aktar imissu jfittex lilu nnifsu fil-ħajja ta' kuljum li qed igħix, milli jwarrab illum biex igħix il-bieraħ. Wara kollox, dak il-kittieb li ma jridx jew ma jistax joħloq kitbietu mill-ġrajjiet ta' madwaru, jew irid jaħrab minnhom, jew il-ħajja tal-lum irid ilibbisha għamla ta' ġrajja mgħoddija li ma jafhiex u anqas għexha, jew ma jistax joħloq arti minn dak kollu li mdawwar bih.

Titħassar dak il-kittieb li jrid jaħrab mill-ħajja li jgħix fiha għax ikun qed jaħrab minnu nnifsu, aktar u aktar meta l-kittieb jagħraf u jaħkem is-sengħa tal-kitba. Qajla naqbel ma' dak il-kittieb li jrid dik il-ħajja li jifhem għax igħixha, ilibbisha għamla ta' ġrajja mgħoddija, u minn fuq jħallat il-waħda mal-oħra bħallikieku kollu wieħed, aktar u aktar meta l-kittieb ma jafx x'kienet trodd il-ħajja fl-imgħoddi. Qajla tifhem dak il-kittieb illi moħħu ma jafx joħloq il-ġmiel tal-arti mill-ħajja li jgħix jew jifhem, iżjed u iżjed meta s-sengħa tgħidlu illi s-sies tal-letteratura hu l-bniedem innifsu li jimla l-ħajja u mhux il-ġrajjiet mejtin maħżużin fil-kotba tal-Istorja.

Niftiehmu tajjeb. La nixtieq u anqas fi ħsiebi mmaqdar ir-rumanz storiku. Dil-għamla ta' letteratura titlob sengħa w ħila mill-kittieb bħal kull għamla oħra ta' kitba. Iżda, il-bniedem kif inhu u ħajtu kif inhi llum imisshom iweġġgħu moħħ il-kittieba, jew nies u ġrajjiet li naqraw dwarhom fil-kotba tal-Istorja? Għala l-kittieb għandu jitħajjar ixaqleb lejn l-Istorja biex

isensel rumanz, u mhux idur dawra miegħu nnifsu u jidħol fir-ruħ tal-ħajja li jmissu jħoss mill-qrib? Għax ma għandux iħares ħarsa sew u jifli minn egħruqhom il-bnedmin li jara ta' kuljum, iwieżen ħsibijiethom u għemilhom u joħloq ġrajja ta' kif jifhimha hu dwarhom? Għax ma għandux joħroġ bi ġrajja, mibnija kif trid l-arti, illi meta jaqraha l-qarrej bla ma jrid jistqarr: 'din hi l-ħajja'? Għax ma għandux il-kittieb joħloq bnedmin tad-demm u l-laħam u tħoss għemilhom ħerqan jixxettel mal-ġrajja mfissra fir-rumanz? Għax ma għandux il-kittieb jagħżel fuq kollox il-ħajja nfisha milli jferkex fl-imgħoddi u jlibbes il-ħajja lil bnedmin li qatt ma ra jew jaf fuqhom biż-żejjed? Għax ma għandux il-kittieb jiftaqad l-ewwel lilu nnifsu u 'l għajru, u wara li ma jsibx aktar xi jgħid, idur għal ġrajjiet mgħoddija? Jekk jeħtieġlu jaqa' fuq l-imgħoddi, imissu jagħmel hekk meta b'hekk biss ikun jista' jaqdi aħjar il-ħsieb ta' moħħu.

Jekk tagħti ħarsa ħafifa ħafifa lejn il-letteratura Maltija, għandek issib li bosta kittieba Maltin għażlu l-ġrajjiet tal-imgħoddi biex jibnu rumanz wara ieħor. Hemm min minnhom taw għaqalhom lix-xogħol u ħarġu b'rumanzi miktubin tajjeb. Hemm min minnhom xtaqu r-rumanz tagħhom ikun jiswa wisq aktar minn rakkont u xejn aktar. Hemm min minnhom kellhom il-ħsieb igħallmu l-kotra tweġġah nies li ħarġu ta' rġiel magħhom infushom jew ma' art twelidhom. Hsieb bħal dan ma tistax twarrbu bħallikieku ma jiswa għal xejn. Anqas tista' tmaqdar lil dak il-kittieb illi daqshekk rabat qalbu mal-ġrajja ta' art twelidu illi erħilu jħaddem għaqlu jikteb rumanz storiku wieħed wara ieħor sabiex bħallikieku jaqsam ma' ħaddieħor dik il-qawwa ta' dehen tixgħel fi ħsiebu li tħallih jara l-imgħoddi bħalmeta qed jarah jissawwar illum. Ir-rumanzier Ġużè Muscat Azzopardi fir-rumanz 'Nazju Ellul' ħallielna dehra mill-aqwa ta' Dun Mikiel Xerri u riedna niftakru lil dan il-qassis bħala Malti qalbieni, raġel fuq l-irġiel. Kemm bir-rumanz 'Nazju Ellul' u kemm bir-rumanzi storiċi l-oħra, jidhirli Ġużè Muscat Azzopardi xtaq igħallem lill-kotra tagħrif dwar ġrajjiet mgħoddija ta'Malta u jgħallem l-imħabba li l-Malti għandu jkollu lejn art twelidu, bħalma kellhom dawk l-irġiel imsemmijin fir-rumanzi. Ġużè Muscat Azzopardi għex u kiteb fi żmien meta t-tagħlim ma kienx wasal f'idejn il-kotra bħalma hu llum, u r-rumanz storiku kien biċċa għodda mill-aqwa biex il-kotra taqra u waqt li qed taqra tixrob it-tagħlima li l-awtur xenxel fil-kitba. Hekk ukoll, fi żmien aktar qaribna, Ġużè Aquilina ried joħloq fir-rumanz 'Taħt Tliet Saltniet' xbiha mill-aħjar tal-grammatiku Malti, Mikiel Anton Vassalli. Ried il-qarrejja jifhmu li Mikiel Anton Vassalli kien bniedem li għex u ħadem minn qalbu b'riżq Malta u l-Maltin. Mhux biss ħsibijiet bħal dawn qanqlu kittieba tal-Malti jinxteħtu għar-rumanz storiku, iżda huma l-ġrajjiet infushom li għaddiet Malta minnhom illi jaħkmu daqshekk bil-kbir fuq l-imħuħ ta'

kittieba Maltin.

Ma tistax tiċħad kif ġieb u laħaq is-seħer tal-Istorja ta' Malta. Għalkemm medda art ċkejkna, Malta trodd ġrajja mżewqa lill-kittieb ta' dehen qawwi u tixgħellu moħħu b'dehriet ħajja. Żewġ kittieba, Ġużè Muscat Azzopardi u Ġużè Galea għamlu isem bid-dammiet ta' rumanzi storiċi Maltin: tal-ewwel, aktar mixħut igħallem il-qlubija tal-Malti matul l-Istorja; tat-tieni, aktar mixħut jirqem il-paġni mejtin tal-Istorja f'paġni ta' ġrajja mirfuda f'rumanz iħeġġeġ bil-għidun u l-għemejjel ta' bnedmin minsija taħt il-kefen taż-żmien. Dan hu minnu; daqshekk ieħor dan mhux kollox. Kif Ġużè Muscat Azzopardi pinġielna lil Dun Mikiel Xerri fir-rumanz 'Nazju Ellul' mhux kif nafuh mill-pinna ta' Ġużè Galea fir-rumanz 'Id-Dinja Rota'. Hemm qabża u għażla bejn il-wieħed u l-ieħor. F' 'Nazju Ellul' narawh il-qassis qalbieni imexxi d-destin ta' pajjiżu, waqt li fi 'Id-Dinja Rota' insibuh bħala bniedem daħal għal biċċa ksir il-għonq qajla għal snienu. Għandna dehra waħda ma taqbilx mal-oħra. Aktar: fir-rumanz 'Taħt Tliet Saltniet', Mikiel Anton Vassalli mhux dak il-bniedem li nsibu fir-rumanz 'Id-Dinja Rota', u anqas dak imfisser minn A. Cremona fil-bijografija storika dwaru. Fir-rumanz ta' Ġużè Galea insibuh żagħżugħ aktarx jaħsibha darbtejn, bilkemm mhux ġwejjed, waqt li Ġużè Aquilina ried jagħmel minnu mexxej ta' poplu u illi għaraf iħeġġeġ iż-żagħżagħ warajh b'idejal ta' Malta Maltija, waqt li A. Cremona baqa' fuq xi trodd il-ġrajja mingħajr xniexel u żidiet, u taqra x'sab A. Cremona dwaru, ikollok tistqarr illi li kieku l-Istorja ħallietielna tagħrif miktub aktar milli ħalliet, konna nkuna nistgħu nifhmu aħjar kemm lilu u kemm x'għadda mingħalih. Għalija, ikolli nistqarr, id-dehra ta' Mikiel Anton Vassalli fir-rumanz 'Taħt Tliet Saltniet', minkejja l-awtur qatt ma xtaq jiġri hekk, għalija mhux ħlief karikatura ta' bniedem mimli ħsibijiet għoljin u mħabba għal art twelidu u niesha. Minkejja fir-rumanz insibu l-ħsebijiet sbieħ f'moħħ Mikiel Anton Vassalli, mhux ħlief 'nassies' ieħor fil-ġemgħa ta' nassiesa jiġru mas-saqajn, u biex tagħqad fir-rumanz insibuh jiltaqa' ma' patrijotti Maltin f'għar mudlam, bħallikieku tistħajlek sibt ruħek quddiem inċiżjoni ta' Gustave Doré f'edizjoni ta' *La Divina Commedia* ta' Dante Alighieri. Mhux lakemm il-kittieb jaqbad jintefa' jikteb rumanz storiku bħallikieku jista' jibnih kif irid jew jiftillu! Jew sa jraġġa' għall-ħajja l-Istorja taħt għamla ta' rumanz, jew sa joħloq minn żniedu ġrajja li għandha xebh ma' xi waħda li ġrat fl-Istorja.

Jekk mingħajr ħtieġa kittieb igħid ħaġa u ieħor jistqarr oħra dwar l-imgħoddi, ikollok taqlib sħiħ, u mal-letteratura tibda tiddeffes l-Istorja, u taqa' tqabbel waħda mal-oħra, għax ladarba r-rumanz ikun storiku, titħajjar tara fejn tispiċċa l-Istorja u fejn jibda l-awtur. Jekk ir-rumanz toqgħod dejjem ixxaqilbu u xxekklu mal-Istorja, ma naslux. Jeħtieġ il-kittieb Malti

jwassa' l-ħarsa tiegħu, jinħall minn irbit bla ħtieġa tar-rumanz storiku. Jeħtieġlu jistaqsi lilu nnifsu x'rabta hemm bejnu u bejn il-ħajja: mhux dik il-ħajja mitmuma u midfuna fl-imgħoddi, iżda dik li hu jħoss ta' kuljum madwaru. Jeħtieġlu jidra jidħol fih innifsu, u jfittex fl-egħruq ta' qalbu u moħħu l-ġrajja tal-bniedem. Jeħtieġlu jitgħallem idawwar wiċċu madwaru u jqejjes għemil għajru u jifhem il-ġewwieni ta' ħsibijietu. Irid joħloq rabta bejnu u bejn għajru. Irid igħid x'jogħġbu u x'ma jogħġbux mill-għemil ta' għajru. Irid jagħmel il-bniedem, bit-tajjeb u l-ħażin tiegħu, is-sies tal-kitba li jagħraf joħloq.

Il-ħajja mhix biss l-imgħoddi: fuq kollox hi llum. Il-ħajja li ngħixu llum insibuha tkidd jew tferraħ jew tħasseb 'il-kittieba Maltin? Il-ħajja kif qed ngħixuha fiha xi tgħid dwarha qatigħ. Imissha tkun il-għajn ta' għidun qalb il-kittieba. Illum, il-ħajja f'Malta minn jum għal ieħor issawwar taqlib liema bħalu: b'danakollu tħalli l-kotra tal-kittieba bierda, qisha mhix hemm. Il-problemi tal-ħajja bħallikieku ma jilħqux 'il-kittieba! Ma jistax ikun minnu dan kollu. Li ġara hu li ma hemmx rabta bejn il-ħajja wil-kittieba. Għax il-kotra minnhom ma jfittxuhiex? Ladarba ma jfittxuhiex, anqas joħolqu rabta bejnhom u bejn il-qarrej Malti. Jiġri illi l-qarrej Malti jaħseb li l-kittieba ta' artu ma għandhomx il-ħila jiżnu l-ħajja ta' kuljum u joħolqu kitba letterarja marbuta ma' dik il-ħajja li jmiss b'idejh u jara b'għajnejh kuljum. Jeħtieġ dan kollu jintemm darba għal dejjem u l-kittieb Malti jieħu postu li jixraqlu fil-ħajja kulturali tal-pajjiż. Biex isir dan it-tiġdid, jeħtieġ tibdil ta' fehmiet.

Qabel kollox, il-kittieb irid jaħdem bis-sħiħ biex il-kitba tiegħu ma tmissx biss il-qollieba, iżda trid tferkex fil-ġewwieni tat-tfixkil li jaħfen il-ħajja. Irid la jqarraq bih innifsu u anqas b'għajru, billi jintefa' għall-kitba bħallikieku biss mogħdija ta' żmien. Biex jagħti xogħol qawwi jeħtieġlu jmidd għonqu jgħarbel ruħ il-bniedem. It-tajjeb u l-ħażin irid jifhmu minn egħruqu u jrid jitgħallem ifissru bis-sengħa. Irid jitgħallem iħaddem il-għodda b'sengħa ta' mgħallem. Irid jifhem li għalkemm jikteb għalih innifsu, qed jikteb għal ħaddieħor. Dan il-paradoss irid iżommu f'moħħu l-ħin kollu. Bħala artist, joħloq letteratura biex iżid f'miel l-arti; iżda ma jridx jinsa lil min irid jaqrah: il-qarrej. Irid jitgħallem joħloq ħolqa u rabta bejnu u bejn il-qarrej. Mhux biss biex il-kitba li jqiegħed quddiem il-qarrej taqdi 'l-qarrej għal mogħdija ta' żmien, iżda biex jagħni l-ġid kulturali tal-pajjiż. Bit-teftif xogħol tajjeb ma sar qatt. Għalhekk jeħtieġ li l-kittieba tal-Malti huma wkoll ikollhom sehem akbar fil-ħajja tal-pajjiż bħalma għandhom in-nies li jindaħlu għall-pulitka.

Mhux biss ir-rumanzieri: ukoll il-poeti jeħtiġilhom jidħlu wisq aktar fil-qalba tal-ħajja ta' pajjiżhom. Il-poeta aktarx jaħrab mill-ħajja kif inhi,

joħlom u joħloq dinja ta' ġmiel u hena. Minnu kemm hu minnu, il-poeta ma jridx anqas jitbiegħed mid-dawra li fiha jgħammar u jinsa l-bniedem u għemilu: kif inhu mingħajr tiżwiq u tlellix barrani. Hemm poeti Maltin mħajrin jqisu l-bniedem u għemilu, kif jafuh u jħossuh. Jeħtieġ jiżdiedu l-poeti li jixtiequ jidħlu aktar fil-għerq ta' ruħ il-bniedem. Holm u tbegħid mill-ħajja biss, ma nagħmlu xejn. Mhux ta' b'xejn il-kittieba Maltin fil-kotra tagħhom jintefgħu għall-poeżija. Igħaddili l-ħsieb illi għal ħafna t-tiftix ta' serħan fil-kitba ta' poeżija ma tfissirx għajr tħajjir għal ħarba mill-ħajja nfisha. Hawn hu l-qofol ta' kollox. Il-kittieb, kemm il-poeta u kemm il-prożatur, għandu jaħrab il-ħajja x'tagħti, jew imur b'wiċċu minn quddiem jilqagħha u jweżinha u jqejjisha bl-arti tiegħu? Jekk jibqa' jaħrab minnha, ma jistax jistenna li l-arti tiegħu tinħass fil-ħajja kulturali tal-pajjiż. Irid ikun minn ta' quddiem jidħol fil-qalba tal-ħajja li qed igħaddi minnha pajjiżu. Biex iwettaq dax-xogħol, jeħtieġ jissawru fehmiet ġodda kemm mill-kittieb u kemm mill-qarrej.

Kemm-il darba nstemgħet it-tgemgima li l-qarrej Malti qajla jfittex jaqra minn jeddu daqskemm imissu mil-letteratura Maltija. Meta fl-imgħoddi t-tagħlim kien wisq anqas imxerred mil-lum, il-Malti fittex rumanzi u kitba letterarja Maltija. Illum ukoll ifittex qari bil-Malti, l-aktar ir-rumanzi. Il-poeżija, mhux f'Malta biss, ma jfittxuhiex kif tidher stampata b'dik il-ħerqa li jfittxu rumanz. Illum, il-kotra trid qari bil-Malti bħal fl-imgħoddi. Dan hu daqshekk minnu illi l-edituri tal-gazzetti jgħidulek jagħmlu minn kollox biex jagħtu lill-qarrejja r-rumanz, imqar ftit ftit. In-nies tridu l-qari Malti. B'danakollu, il-kittieba Maltin iħabbtu wiċċhom ma' uġigħ ta' ras kbir meta jitħajru jistampaw rumanz, għax igħidulek iridu joħorġu l-flus mill-but u ma jafux jekk idaħħluhomx. L-istampa tiġi għalja u l-awtur irid jindaħal għal kollox, aktar telf minn qligħ. Li hu minnu hu li l-letteratura f'Malta ma tħallix qligħ ta' flus. Biex ktieb jimxi jrid jidħol test fid-djar tat-tagħlim. Dal-ħsieb ma jnissilx riżq lill-letteratura, anqas jaħjiha: mhux biss, aktarx qiegħed igħarraq kollox. Biex il-kitba bil-Malti tintrefa', dan kollu jrid jinbidel.

Jekk il-kittieb Malti jitlef it-tama fil-qarrej Malti, u l-qarrej Malti jibqa' ma jistenna xejn siewi mingħand il-kittieb Malti, neħlu. L-ewwel dmir jaqa' fuq il-kittieb li joħloq letteratura qawwija fil-ħsieb u sengħa. Il-kittieb ma jistax jistenna l-qarrej Malti jwarrab letteratura barranija, maħduma u maħluqa minn kittieba għal qarrejja rġiel u nisa magħmula, biex joqgħod jaqra kitba ma tlaħħaqx ma' tal-barrani. Għalhekk ma jistax ikun li l-letteratura Maltija tibqa' marbuta ma' dik il-għamla ta' letteratura tajba biss bħala qari fl-iskejjel. Dal-kliem ma jfissirx li l-kitba bil-Malti jmissha tkun biss għal idejn irġiel u nisa magħmula. Dal-kliem ifisser illi

l-kittieb Malti jeħtieġlu jitfa' ħarstu l-ewwel fuq il-qarrej imġarrab mill-ħajja u s-snin; ifittex joħloq arti li tħabbat l-imħuħ u tmiss il-qlub tal-kbar mis-snin u mit-tiġrib; irid joħloq rabta bejnu, ħsibijietu, fehmietu, twemminu wil-ħajja li jgħix fiha hu u l-qarrej. Hi l-ħajja ta' madwaru li jista' jifhem mill-qrib u din imissu jgħarbel u minnha jiġbed il-lehma għal kitbietu. Minnha jrid: jekk jaħrab minnha, jinqered.

Meta l-kittieb ifittex il-qarrej billi jaqsam miegħu l-problemi tal-ħajja, kif jifhimhom hu, tistenna li bejniethom tinħoloq għaqda ġdida, aktar qawwija minn dik li jrawwem ir-rumanzier storiku meta jikteb ġrajja li taqdi l-qarrej aktar għall-passatemp. Meta l-kittieb jidħol fil-ħajja tal-qarrej, dan jibda ma jgħaddix mingħajru, u minn jeddu jitħajjar jaqra x'għandu xi jgħid il-kittieb, kemm jekk jaqbel, kemm jekk ma jaqbilx miegħu. Biex il-kittieb jirnexxilu jidħol bla tfixkil f'dar il-qarrej jeħtieġlu jaqsam miegħu l-ħajja li qegħdin iġarrbu flimkien. Meta flimkien jaqsmu l-ħajja li ġġarrab-hom, tinħoloq dik ir-rabta meħtieġa biex wieħed iwieżen 'il-ieħor. Il-kittieb irid minn qaddisu ma' min jiftaħ qalbu, u l-qarrej ifittex il-wens fil-kitba li jqegħedlu quddiemu l-kittieb. Il-kittieb u l-qarrej Malti jeħtiġilhom joqorbu aktar lejn xulxin. Meta dan iseħħ, il-letteratura Maltija tistagħna aktar milli stagħniet.

Jannar 1965.